

de radio in belgisch kongo, het n.i.r. en de belgische politiek

greta boon

De radiotelefonische verbinding tussen de zendstations te Leopoldstad (nu Kinshasa) en te Ruiselede (de installaties van de Regie van Telegraaf en Telefoon in België) werd in 1933 tot stand gebracht. De programma's, bestemd voor de koloniale, werden opgesteld in het N.I.R. (1) (men sprak meteen van de eerste Belgische wereldzender maar dan in de enge betekenis, d.i. een kortegolfzender van België naar de kolonie) in samenwerking met het ministerie van koloniën. Sedert 1934 werd dagelijks een programma van 1.30 uur zendtijd (een muzikaal programma afgewisseld met een Nederlands en een Frans journaal) naar Kongo uitgezonden.

De zender van Ruiselede was erg zwak en het zendstation te Leopoldstad kon geen programma's naar Brussel uitzenden. Daarom werd in koloniale kringen te Brussel gepleit voor een sterkere kortegolfzender die de banden tussen kolonie en moederland zou verstevigen. Men deed gelden dat dit contact via de radio praktisch ogenblikkelijk tot stand kwam, zodat eensdeels de inwoners van de kolonie deelachtig zouden worden gemaakt aan de belangrijke gebeurtenissen die zich in het moederland afspeelden, en

dat anderdeels bij de Belgen in het moederland belangstelling zou gewekt worden voor het leven in de kolonie. Deze sterke kortegolfzender zou bijgevolg het nationaal belang dienen en o.m. een beïnvloedende functie uitoefenen: nl. het belangrijke deel niet-Belgen onder de Europeanen opleiden en inwijden in de politieke, morele, sociale en economische opvattingen van het Belgische volk, zijn denk- en handelwijze (2). Ook vond men dat België moest deelnemen aan de algemene golf van oorlogspropaganda via de ether, die in de jaren vóór de Tweede Wereldoorlog zowel in Europa als in de Afrikaanse kolonies volop woedde, en hierdoor een belangrijk wapen voor nationale propaganda moest benutten. Verder oordeelde men dat het oprichten van een sterke kortegolfzender niet alleen dienstig kon zijn voor de propaganda ten gunste van België's politiek en van zijn koloniale onderneming, maar ook zou bijdragen tot de Belgische economische expansie.

Tevens werd de noodzaak bepleit van de oprichting van een plaatselijk radionet in de kolonie, bestemd én voor de Europeanen én voor de inlanders: de radio betekende een middel tot beschaving en onderwijs van de inlandse bevolking, alsook een afweermiddel tegen vreemde zenders met voor België vijandige propaganda (3).

Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog (mei 1940) heeft al deze ideeën, de radio-omroep als een bindmiddel tussen moederland en kolonie, en een zender in de kolonie en voor de kolonie zelf, een eigen wending gegeven. Het zendstation te Ruiselede werd op

14 mei 1940 vernietigd. Belgisch Kongo kreeg plots een nieuwe betekenis als enig vrij Belgisch grondgebied. Het initiatief van de koloniale zender werd eerst doorgevoerd en ging uit van de kolonie zelf (1940). Pas later, einde 1942 werd de eerste idee, de sterke wereldzender die tot nationale propaganda naar het buitenland zou dienen, weer opgenomen en uitgevoerd met de oprichting te Leopoldstad in 1943 van de Belgische Nationale Radio Omroep (B.N.R.O.).

Radio Belgisch Kongo

Radio Belgisch Kongo (R.B.K.) (van oktober 1940 tot juli 1960) vormde de aanbreng van het bestuur in de radio-omroep in Kongo. Gevolgen van het officieel karakter van de zender waren het zeer administratief functioneren van de instelling, de bemoeiingen van het moederland met de activiteit van de zender en de invloed van de Belgische politiek op zijn werking.

De omroep werd gesticht en oefende zijn activiteit uit als een deel van de administratie van het gouvernement-generaal, onderworpen aan hetzelfde statuut als de andere diensten van de kolonie. Het was een staatsradio.

De afhankelijkheid van de kolonie t.o.v. het moederland weerspiegelde zich in de werking van R.B.K. De radiozender bevond zich op een dubbel vlak in een afhankelijke positie, niet alleen omdat het gouvernement-generaal van Belgisch Kongo onder de voogdij van het ministerie van koloniën te Brussel stond, maar ook omdat het N.I.R., in bepaalde periodes juridisch en steeds de facto een voogdijrol ver-

In dit artikel publiceert de auteur enkele gegevens uit haar doctoraal proefschrift (Sociale Wetenschappen, departement Communicatiewetenschappen): «Ontstaan, ontwikkeling en werking van de radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgisch koloniale bewind», 1975, 2 volumes, gepolycopteerd, 630 blz., eigen uitgave.

vulde t.o.v. R.B.K. De relatie tussen R.B.K. en België was er steeds een van ondergeschiktheid. Het ministerie en het N.I.R. gedroegen zich soms behulpzaam, veelal paternalistisch. Mede doordat de Belgische instanties de Kongolese radio-omroep en Voorlichtingsdienst als een terrein voor het uitvechten van hun politieke twisten beschouwden, waren de relaties veelal gespannen; b.v. de strijd over de plaats die de Voorlichtingsdienst (waaronder de radio ressorteerde) in de koloniale administratie ingenomen heeft, de benoemingen van de directeurs die door Brussel werden opgedrongen ofschoon ze door de gouverneur-generaal dienden te geschieden). Het N.I.R. vertoonde de neiging R.B.K. als een provinciale zender te beschouwen.

Was Kongo niet de tiende Belgische provincie aan het worden?

Alleen de uitzendingen voor de inlanders (Radio Congo Belge pour les Africains) werden door Brussel als een louter Kongolese aangelegenheid beschouwd. Uit de geschiedenis van R.B.K. is gebleken dat heel wat omtrent dit radiostation te Brussel beslist werd: men liet zich in met de benoemingen van de directeur en van het andere personeel, met de programma's, men wenste de hoge leiding over de Voorlichtingsdienst van Belgisch Kongo in handen te hebben.

De partijpolitieke tegenstellingen evenals de spanning tussen Vlamingen en Franssprekenden die het Belgische politieke leven beheersten, hebben reeds vroeg een belangrijke invloed gehad op het leven van de officiële Kongolese radio. Deze inmenging van de Belgische politiek was een van de duidelijkste handicaps die aan het officiële statuut van de zender verbonden waren.

De tegenstelling tussen Vlamingen en Franssprekenden is eigenlijk nooit zeer scherp geweest. Inderdaad waren de programma's strikt tweetalig en werden ze opgesteld in functie van de desiderata van de twee cultuurgemeenschappen. Het taal- en ethnisch argument kwam eerder als bijkomend element ter sprake, b.v. in de strijd om de figuur van de franstalige liberale directeur DETRY, die hoofdzakelijk een partijtwist was.

De strijd tussen de drie traditionele partijen in België heeft zich inderdaad sterk en voortdurend doen gelden bin-

nen R.B.K. De eerste directeur was een katholiek, die door de homogene C.V.P.-regering werd benoemd. Na hem werd de hoofdfunctie aan een liberaal-toevertrouwd, ten tijde van de liberaal-socialistische coalitie in België; ten slotte werd een C.V.P.-er directeur toen de C.V.P. mede opnieuw de macht veroverde.

In de plaatselijke radiomilieus werden deze benoemingen van streng politiek gekleurde figuren uit België aangevoeld als een ontoelaatbaar voorbijgaan van waardevolle krachten ter plaatse. Men kreeg de indruk dat uitstekende personen geen kans maakten op belangrijke plaatsen, omdat ze in het Belgisch politieke leven van geen tel waren. Ook speelde de gedachte dat het fout was de Belgische partijtegenstellingen in de kolonie binnen te brengen.

De partijtwisten in de Kongolese officiële radio werden niet enkel binnenshuis uitgevochten: de pers bemoeide zich zeer actief met die geschillen en de verschillende syndicaten kwamen, met lawaai als het moest, tussenbeide om hun leden bij te staan in de verdediging van hun gekrenkte belangen. Dit alles maakte van R.B.K. op verschillende ogenblikken een fel bediscussieerde instelling.

De kenmerken van Radio Belgisch Kongo

R.B.K. richtte zich tot de blanke samenleving in Kongo, hetgeen in de eerste plaats betekende dat het station de verscheidenheid van de cultuur van de Belgen weerspiegelde: Vlamingen en Walen kregen elk hun afgemeten deel in de programma's toebedeeld. R.B.K. was een strikt tweetalige zender, die trachtte de vrij uiteenlopende belangstellingsgebieden van Vlamingen en Franssprekenden te bestrijken. Toch kan men niet zeggen dat R.B.K. een uitsluitend voor Belgen bestemde zender was. Er werd rekening gehouden met het bestaan, in Kongo, van vreemde blanke kernen. Portugese uitzendingen hebben steeds een zeker aandeel in het programma gehad. Men dacht ook aan de Grieken, Duitsers, Engelsen, Italianen en Spanjaarden. Men beschouwde het als een taak van de radio, de goede verstandhouding tussen de verschillende blanke groepen te bevorderen; zo was er op een zeker ogenblik sprake van, naast de Portugese ook met Griekse

uitzendingen te beginnen. Men zag er een politiek voordeel in: het gouvernement-generaal kon de uitzendingen in vreemde talen onder zijn toezicht houden, hetgeen heel wat moeilijker zou vallen indien men verplicht was toestemming te geven voor het oprichten van privézendens.

R.B.K. deelde wel zijn publiek in twee categorieën in: aan de ene kant de stedelingen, die over heel wat informatie en heel wat verstrooiingsmogelijkheden beschikten (lokale pers, Belgische bladen via vliegtuigpost, enz...), aan de andere kant diegenen die in het binnenland verbleven, voor wie de radio praktisch het enige contact met de hoofdstad en met de buitenwereld betekende. In het opstellen van de programma's werd met dit onderscheid terdege rekening gehouden.

Als enige officiële zender voor de blanke bevolking heeft R.B.K. een grote verscheidenheid betracht in zijn programma's, zowel naar vorm als naar inhoud. Zijn twee hoofdzaken waren informatie en ontspanning.

R.B.K. is van wal gestoken met een louter informatief programma, om tijdens de oorlogsjaren politieke doelstellingen te vervullen. Slechts twee jaar na de aanvang werd enige tijd ingeruimd voor muziek en ontspanning, dit waarschijnlijk onder druk van het luisterspel. Tijdens de hele oorlogsperiode bleef het informatief karakter van de zender op de voorgrond staan, maar reeds bij het einde van de oorlog benaderde het ontspanningsgedeelte in aantal uren het informatief gedeelte. In 1945 overtrof de ontspanning definitief de informatie.

Het ontspanningsgedeelte zou 60 tot 80% van het programma voor zich opheisen in de volgende jaren. Aanvankelijk — tijdens de jaren waarin de B.N.R.O. het beheer van R.B.K. waarnam (1944-45) — vulden de gesproken uitzendingen nog 39% van de programma's, en in 1947, onder druk van de budgettaire beperkingen, nog 26% in de eerste periode van zelfstandig beleid (vanaf 1949) was de verhouding 24% informatieve programma's tegen 76% muzikale programma's. Dit muzikale gedeelte bevatte voor ongeveer één derde ernstige muziek en twee derden lichte muziek en variété. In de loop van de volgende jaren schommelde het aandeel van de gesproken uitzendingen tussen 22% en 17%, dat van de dramatische uitzendingen tus-

sen 0,75% en 4,5% tegenover 74% tot 80% muzikale programma's. De lichte muziek en variétéprogramma's behielden steeds een duidelijk overwicht, met 54% tot 60% tegenover 9% tot 19% ernstige muziek. Op informatiegebied werden de gewone nieuwsmededelingen afgewisseld met programma's in allerlei journalistieke genres: kronieken en praatjes, interviews, toespraken, voordrachten en reportages, actualiteiten. De culturele en ontspanningsprogramma's namen eveneens vele vormen aan: montages, concerten, recitals, toneelspelen, radio-hoorspelen, enz...

De verscheidenheid van de uitzendingen was o.m. een gevolg van de dualiteit van de luisteraars: Vlamingen en Franssprekenden. Verder werden bijzondere uitzendingen verzorgd voor bepaalde groepen: kerkgenootschappen, de jeugd, de sportliefhebbers.

Bovenstaande getallen bewijzen dat de ontspanning in R.B.K. een zeer aanzienlijk aandeel had in de programma's. Zeker betekent het overwicht in aantal uren helemaal niet dat de informatie en de erin verweven propaganda minder belangrijk waren in de ogen van de verantwoordelijken van R.B.K.: informatie vergt minder tijd dan ontspanning. Toch blijkt uit de statistische gegevens het belang van de ontspanningsopdracht en, vooral, het uitgesproken overwicht van de lichte programma's op de programma's van ernstige muziek.

Nochtans hadden de verantwoordelijken van het N.I.R. te Brussel zich aanvankelijk voorgenomen een radio-omroep in Kongo te creëren die een hoogstaand sociaal en cultureel leven zou stimuleren. Vlug echter was men tot de overtuiging gekomen dat dit niet beantwoordde aan de behoeften of tenminste de wensen van de enkele tienduizenden aldaar bevestigde blanken.

«De blanken in Kongo verwachten van hun radio hoofdzakelijk ontspanning, lichte muziek, vooral dansmuziek om de lange avonden door te brengen. Geen spreekbeurten over culturele, sociale of andere problemen, dat is goed in België», antwoordden ze.

«Hier moeten we overdag al hard genoeg werken. 's Avonds vragen we ontspanning, plezier en een goed glas. Geen supplementaire inspanningen. Misschien denken de mensen in de brousse er wel anders over, doch de

stadsmensen, en ze zijn een zeer talrijke groep, voelen niets voor zulke dingen» (4).

Uit de briefwisseling die we konden inkijken bleek dat ook de kolonisten in het binnenland vooral om ontspanning vroegen.

En toen de gouvernementsraad in augustus 1952 op meer culturele en artistieke programma's aandrong, was de directeur van R.B.K. reeds zo beïnvloed door zijn luisteraars en de noodzaak om hun ontspanning te bezorgen dat hij de vraag afwees met het argument dat de radio een sociale taak te vervullen heeft en moet «voldoen aan de smaak van de massa». R.B.K. vervulde duidelijk hetgeen in de Amerikaanse literatuur de escapefunctie van de radio genoemd wordt: de luisteraars helpen ontsnappen aan de reële problemen waarmee ze zich in het werkelijke leven geconfronteerd zien.

Men zou evenwel ongelijk hebben te denken dat R.B.K. uitsluitend de nadruk op ontspanning legde om aan de wensen van zijn publiek tegemoet te komen. Daarenboven was er de uitgesproken bedoeling, bij het naderen van de onafhankelijkheid, om de aandacht van het luisterpubliek van de politieke twisten af te wenden en de aandacht af te leiden in de periode die de verkiezingen voorafging.

Aan de nieuwsberichten werd door de organisatoren van het N.I.R. zeer veel belang gehecht. Men bracht de nieuwsmededelingen in steeds afwisselende vorm: bulletins, kronieken, enz... Men hield er in het bijzonder rekening mee dat de radio voor vele blanken die over Kongo verspreid leefden de belangrijkste zoniëte enige bron van nieuws en, meer algemeen, mogelijkheid tot contact met de buitenwereld was. Voor sommigen betekende deze communicatie met de *broussards*, de bewoners van het binnenland, zelfs de belangrijkste taak voor R.B.K.

Het dient te worden onderstreept dat de informatieve taak van de radio steeds beschouwd is geworden als vermengd met een propaganda-doelstelling.

Men is van mening geweest dat het er niet alleen om ging nieuws te brengen, maar de koloniale politiek en verwezenlijkingen van België in een goed daglicht te stellen en op te hemelen. R.B.K. werd aldus niet eenvoudig een

bron van informatie, maar daarenboven een instrument voor propaganda. Er werd propaganda gevoerd voor de Belgische realisaties in Kongo, voor Belgische standpunten en tegen de anti-koloniale propaganda van buitenlandse radiostations die omwille van hun sterke zenders in Belgisch Kongo goed te horen waren; vooral vreesde men radio Kaïro. Deze uitzendingen waren gevaarlijk voor het scheppen van controverses over de racistische, sociaal-economische en vooral politieke problemen van Belgisch Kongo. Het radiomedium werd hier een vitale kracht genoemd.

De Belgische Nationale Radio Omroep

De B.N.R.O. (van 1942 tot 1952) was een afdeling van de Belgische officiële radiozender, die wegens politieke omstandigheden en technische voordelen een hele tijd te Leopoldstad gevestigd was, maar daarom niet minder onder de bevoegdheid van de Belgische overheden te Londen (als onderscheiden van het koloniale bestuur) viel.

Het statuut van Belgische officiële zender had voor de B.N.R.O. bepaalde gevolgen: zo de spanningen met het koloniaal bestuur over de vraag wie toezicht over het station zou houden. Op een heel ander vlak betekende zulks dat het Nederlands en het Frans op voet van strikte gelijkwaardigheid werden behandeld. Tenslotte vloeide uit dit statuut voort dat de eigenlijke leiding eerst te Londen, later te Brussel, maar nooit ter plaatse te Leopoldstad gevestigd was. Voor de kolonie bracht dit mede dat een instelling op haar bodem werkzaam was die buiten het gezag viel van de lokale overheid.

De B.N.R.O.-sectie te Leopoldstad is ontstaan uit de nood van de Belgische regering in ballingschap om haar stem te laten horen via een kanaal dat ze volledig zelfstandig controleerde.

Daarmee bedoelde ze de Belgische standpunten bekendheid te verlenen, de Belgische belangen kracht bij te zetten door aangepaste propaganda en deel te nemen aan de oorlogvoering via de ether. Na het einde van de oorlog bleef de zender in gebruik als propaganda-instrument, maar de propaganda verloor haar openlijk politiek karakter. Men schakelde over op een meer subtiele en diffuse vorm

van propaganda voor België, door informatie over de economische, koloniale en culturele prestaties van België en zijn toeristisch potentieel. De propaganda i.v.m. Kongo bekleedde een aanzienlijke plaats: men onderstreepte de oorlogsinspanning die de kolonie leverde, later de prestaties van het Belgisch beheer die van Kongo een «modelkolonie» maakten: een nauwelijks verholde propaganda dus voor België. Een teken van de propagandabedoelingen die achter de B.N.R.O. staken was het feit dat naast in het Nederlands en het Frans, in zeven, later in drie verschillende vreemde talen werd uitgezonden.

De kenmerken van de Belgische Nationale Radio Omroep

Na het voorgaande zal het geen verwondering wekken dat het informatieve element in het geheel van de uitzendingen van de B.N.R.O.-Leopoldstad een overwegende plaats heeft ingenomen. Tijdens de oorlogsperiode diende muziek alleen ter omlijsting van de gesproken programma's. Uitzondering werd slechts gemaakt voor de uitzendingen die bestemd waren voor het Belgisch expeditiecorps in het Verre Oosten, dat men zo poogde af te houden van de Duitse propaganda, en voor muzikale programma's met patriottische inslag. Het hoofdaccent lag in ieder geval op de informatie. De Belgen in het bezette land waren natuurlijk tuk op nieuws uit Belgische bron over het verloop van de oorlogsgebeurtenissen. In totaal werden er tijdens de oorlog per dag niet minder dan vijftiengig nieuwsbulletins in de verschillende talen uitgezonden! Naast de enorme belangstelling die voor het nieuws bestond vond de nadruk op informatie een verklaring in de omstandigheid dat het beluisteren van geallieerde radio-uitzendingen in bezet gebied verboden was, zodat men de duur van de uitzendingen behoorde te beperken door het achterwege laten van al wat niet essentieel was.

Nadat de B.N.R.O. zich tijdens de oorlog gericht had tot de Belgen in het bezette land en tot de geallieerden, werd hij na de oorlog een wereldzender. Zijn uitzendingen waren bestemd voor de Belgen in de wereld en voor het buienland. De bevolking van Kongo, zo blanken als zwarten, had men niet rechtstreeks op het oog.

Dat de B.N.R.O. in Leopoldstad gevestigd werd en er gedurende een bepaalde tijd bleef lag vooreerst aan de oorlogsomstandigheden, later aan de kwaliteit van de technische resultaten die men met uitzendingen vanuit Leopoldstad bekam. De B.N.R.O. had rechtstreeks niets uit te staan met Kongo. Het was een vreemde eend in de koloniale bijt die zich bovendien paternalistisch tegenover zijn kleiner broertje (R.B.K.) gedroeg. Vanaf het einde van de oorlog wens- ten zowel België als de Kolonie, maar vooral laatstgenoemde, dat de zender uit de kolonie verdwijnen zou. Alvo- rens het zover kwam, deden zich echter veelvuldige spanningen tussen bei- de besturen voor.

Zolang de B.N.R.O. te Leopoldstad gevestigd bleef, werd hem uitdrukkelijk verboden zich met het lokale publiek in te laten. Krachtens het akkoord dat na het beëindigen van de oorlog be- reikt werd tussen Brussel en de Ko- lonie, werden de uitzendingen voor Kongo uitsluitend verzorgd door R.B.K. terwijl de B.N.R.O. zich met de we- relduitzendingen diende onledig te houden. Bij de besprekingen over de terugtrekking van de B.N.R.O. uit Kon- go drongen de koloniale autoriteiten er nog op aan dat het voorrecht van de officiële koloniale zender R.B.K., om met uitsluiting van ander zenders voor de bevolking van Kongo uit te zenden zou behouden blijven. Toen die terugtrekking echter in 1952 een feit werd, kwam de wereldzender van het N.I.R. openlijk voor zijn bedoeling uit zich o.m. tot Kongo te wenden. Men mag nochtans niet uit het oog verliezen dat sommige programma's van de B.N.R.O. een toenadering tus- sen België en Kongo tot doel hadden. Zo b.v. de programma's «Kongo spreekt tot België» en «België spreekt tot Kongo».

Zo het vaststaat dat de B.N.R.O. geen zender voor Kongo is geweest, hoewel hij op Kongolese bodem was geves- tigd, mag men toch niet de enge ban- den vergeten die jarenlang de offi- ciële Kongolese zender R.B.K. met de B.N.R.O. verbonden hebben. Van 1944 tot 1949 was het moeilijk de Kongolese zender en de wereldzender uiteen te houden wegens de verregaande ver- groeiing waartoe ze gekomen waren. Zoals beperkte middelen bij R.B.K. zijn samengaan met de B.N.R.O. mo- tiveerden tijdens de oorlog, gaven de

kosten voor installatie van nieuwe zenders voor de wereldzender in Bel- gië na de oorlog aanleiding tot ver- traging bij de uitvoering van de beslis- sing tot het vertrek. En ondertussen waren de activiteiten van beide zen- ders uitermate sterk met elkaar ver- strengeld.

VOETNOTEN

- (1) Het Nationaal Instituut voor Radio-omroep, vroegere benaming van de Belgische ra- dio-omroep, nu B.R.T.
- (2) ENGELS, A., *La radiodiffusion au Congo Belge*, in *Med. Zitt. K.B.K.I.*, jrg. 10, nr. 1, Brussel, 1939, blz. 87.
- (3) ENGELS, A., *op. cit.*, blz. 91.
- (4) Brief van K. THEUNISSEN (directeur van R.B.K.) aan J. BOON (directeur-generaal van het N.I.R.), Leopoldstad, 24 juli en 25 au- gustus 1948.

(ADVERTENTIE)

PA maandblad

**POLITIEK
ALTERNATIEF**

ABONNEMENT :

300 fr. te storten op rekening nr. 431-0346411-91

Steunabonnement : 500 fr.
Prijns per nummer : 35 fr.

**DE STER 56
2540 HOVE**